

Gönczy emlékhelyek

A Hajdúszoboszlói Polgári Olvasókör tagjai a Gönczy emlékévéhez kapcsolódva meglátogatták Gönczy Pál (1817-1892) életének fontosabb vidéki állomásait.

Érmellék

Az Érmellék a Partium egy része, nevét a rajta áthaladó Ér folyóról kapta.

Gönczy Pál tanítói pályáját a Bihar megyei Kőbölkúton (ma Érkőbölkút) kezdte. Itt rövid ideig tanító, majd házitanító lett a Sárossy családnál. Gálospetriben tölt hosszabb időt házitanítóként, 1839-1844 között Dráveczky Gyula családjánál.(1) A Dráveczky család Gálospetri mecénás családja, emléktáblájuk a református templomban található.

Gálospetriben nehéz időszakban érkezik Gönczy Pál, a település még nem épült újjá az 1834. évi nagy földrengés után. A földrengés 1834. október 15-én a reggeli órákban történt, epicentruma Gálospetriben volt, de még Debrecenben is érzékelték, ott is okozott károkat.

Korabeli leírások és földtani vizsgálatok alapján a 2000 évek elején a szakemberek megállapították, hogy 6°-7° MSK erősségű lehetett. (2) A földrengés Gálospetriben történt pusztításáról Végh József református lelkész (1831-1850) adott leírást. Szerencsére emberéletet nem követelt, de az épületek lakhatatlanná váltak, még a református templom is összedőlt, és egy ideig a szabadban, majd sátorban tartották az istentiszteleteket, és csak 1854-ben rakták le az új templom alapjait. (3) Nagy szükség volt Gönczy Pál szervező képességére, ami először itt mutatkozott meg. (1). A környék tanítóiból kis kört szervezett, ahol megvitatták a legújabb tanítási módszereket, és számba vették a lehetőségeket, emellett zenés, táncos, irodalmi összejöveteleket is tartottak.

Gönczy Pál Gálospetriben ismerkedett meg Végh Jozefával, Végh József református lelkész lányával, akit 1845-ben feleségül vett. Végh Jozefa, mindenben méltó társa volt férjének, négy gyermeket neveltek fel, amelyből három családot alapított.

Gönczy Pál 1844-ben visszatért Debrecenbe tanulmányainak folytatására, ekkor ismerkedett meg Karap Sándorral és Diószeghy Sámuellel, akik egy árvanevelő intézet létrehozásán fáradoztak. Gönczy Pál 1844. év tavaszán fél évre Svájcba utazott, az ottani (Pestalozzi-féle) pedagógiai gyakorlat tanulmányozására. Hazatérése után Karap Sándor és Diószeghy Sámuel rábízák a zeleméri árvanevelő intézet megszervezését és vezetését. 1845 tavaszán kezdi meg működését a Zeleméri Árvanevelő Intézet, Hajdúböszörmény mellett Karap Sándor birtokán Gönczy Pál vezetésével, 12 árva gyermekkel, svájci mintára. Virágzó mintaiskola volt, amelynek az 1848-as szabadságharc bukása vetett véget. Gönczy a szabadságharcban nemzetőrtisztként vett részt, ezért az iskola bezárását ő maga elvégezte, de 1849-ben a cári csapatok teljesen feldúlták és kifosztották az iskola épületeit. Gönczy Pál feleségével Gálospetriben vonult vissza, ahol Gönczy magánintézetet nyitott, amit 1849 tavaszán kólyi (Kóly ma Kágya része) birtokára helyezett át. 1850-ben a hajdúböszörményi Silye Gábor, az utolsó hajdúkerületi főkapitány, aki a szabadságharcban kormánybiztos volt, Gönczy Pál kólyi birtokán talált menedéket egy rövid ideig.

Gönczy Pál 1850-ben családjával Pestre költözik, és Szőnyi Pál magánintézetében lesz tanár.

Gönczy Pál halálának 2017. január 10-én volt a 125 éves évfordulója. Ebből az alkalomból a Református Érmellék című folyóirat januári száma megemlékezett a híres pedagógus munkásságáról, kiemelve érmelléki tevékenységeit.

- (1) dr. Kiss Áron, Gönczy Pál életrajza: (az 1888-ban kiadott Tanulmányok című könyvben, melyet Gönczy Pál 50 éves tanítói pályájának jubileumára adtak ki. A kötet az életrajzon túl Gönczynek azon tanulmányait tartalmazza, amelyet svájci útján írt)

Zelemér

Zelemér, Hajdúböszörmény külterületén, a várostól délre 6-7 km távolságban található. Egykor önálló település volt, amelynek emlékét a Zeleméri Csonkatorony őrzi. Az 1800-as évek elején a Karap család volt birtokos ezen a területen. Gönczy Pál 1844-ben debreceni tanulmányai során ismerkedett meg Karap Sándor váltótörvényszéki bíróval, és annak sógorával Diószegi Sámuel bécsi kereskedővel, akik Hajdúböszörményben árvanevelő intézetet terveztek létrehozni, amelyben árva gyermekeket paraszt gazdákká képeznek. Mintának a híres svájci Fellenberg-Wehrlé féle intézetet tekintették. Tervük megvalósítását Gönczy Pálra bízzák, aki 1844. nyarán fél évre svájci tanulmányútra megy az intézmény módszereinek vizsgálata céljából. Tapasztalatait útinaplójában foglalta össze.(1) Svájcól hazatérve 1844/45 telén előkészíti a zeleméri árvanevelő intézet létesítését. 1845 januárjában elkészül az alapító oklevél, az intézmény vezetésével Gönczy Pált bízzák meg, aki feleségével Zelemérré költözik, és 12 tanulóval megnyitja az iskolát.

Az iskola Karap Sándor birtokán volt, amelyhez állattenyésztés kapcsolódott, ökör, ló tehén és disznók gondozása is a gazdálkodáshoz tartozott, de a munkák elvégzésére a diákok mellett 14 cselédet is alkalmaztak (2). Az elképzelések szerint a hagyományos gazdálkodáson túl feladat volt faiskola létesítése, amely eperféval látja el a környéket a selyemhernyó tenyésztéséhez, továbbá kerti vetemények, kender, len, komló, olajos növények, dohány termesztése. Az intézet működésében az önellátás alapvető cél volt, ezért a megtermelt termékeket feldolgozták, például tejgazdasága is volt, a fölösleget eladták. A termékek minőségére is nagy gondot fordítottak, így azok a mezőgazdasági vásárokon is megállták helyüket, még érmet is nyertek egy Pest-Budán rendezett országos vásáron.

Kezdetben 12 árva gyermeket vettek fel az intézetbe, 12-14 évesek voltak, a későbbiekre nézve az volt a terv, hogy a létszámot 60 főre bővítik, a diákoknak bekerüléskor legalább 10 éveseknek kell lenniük, és 22 éves korukig maradhatnak, ez idő alatt az intézet gondoskodik testi és lelki fejlődésükről. Tiszta rendezett környezetben biztosított volt a fizikai munkavégzéshez feltétlenül szükséges megfelelő mennyiségű és minőségű élelem, és ruházat. A diákokat önállóságra, rendszeretetre nevelték. Az elméleti ismeretek megszerzése mellett a gyakorlati ismeretek elsajátítására is nagy gondot fordítottak. (3) Az intézet öt épületegyüttesből állott, a főépületben négy szoba és egy nagy terem volt, ebből két szobában laktak Gönczyék, a nagyteremben aludtak a fiúk, mindenkinek külön ágya volt, amit rendben kellett tartaniuk. Pontos tervezett munkarend szerint éltek. Az épületek homlokzatán pedagógiai célzatú jelmondatok voltak: „Használd az időt”, „Semmit ingyen”. Esténként a közös étkezésnél megbeszélték a nap történéseit, és tapasztalatait, a vétséget elkövetők büntetése, a közös beszélgetésből való kizárás volt, amíg be nem látták hibájukat, más fenyegetésre nem volt szükség. Télen mesterségek alapjaival ismerkedtek: selyemtenyésztő, asztalos, cipész, esztergályos, szabó szakmákkal.

Az intézet csupán három évig működött, mert az 1848-49-es szabadságharc kitörésekor Gönczy Pál a háborús következményektől félve, javasolta az iskola bezárását. 1849-ben a cári csapatok teljesen feldúlták és kifosztották az épületeket.

Napjainkban, a hajdúböszörményi határban a Bocskai Tsz. műemlékvédelem alatt álló gazdasági majorjában áll a Zeleméri Árvanevelő Intézet emlékhelye. A Gönczy emlékévé programjaként, a Hajdúszoboszlói Polgári Olvasókör tagjai felkeresték, és megkoszorúzták az emlékművet. Kocsis Róbert hajdúszoboszlói önkormányzati képviselő mondott ünnepi beszédet, és Fazekas Csaba az olvasókör alelnöke olvasott fel részletet egy volt zeleméri diák visszaemlékezéséből.

(1) Gönczy Pál: Tanulmányok; Budapest, 1888.

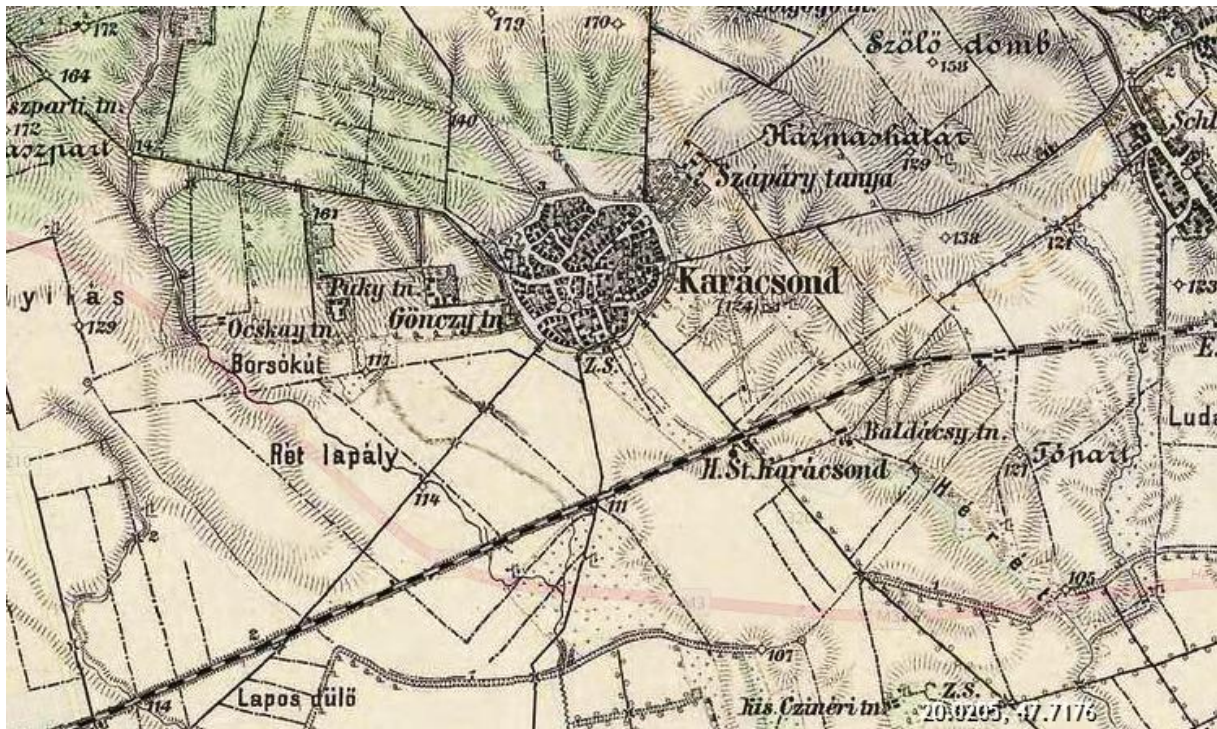
(2) Nyakas Miklós: A Zeleméri Árvanevelő Intézet története; Bodaszőlő, 2013.

(3) Juhász Imre: Gönczy Pál, a reformer pedagógus; Debrecen 1969.

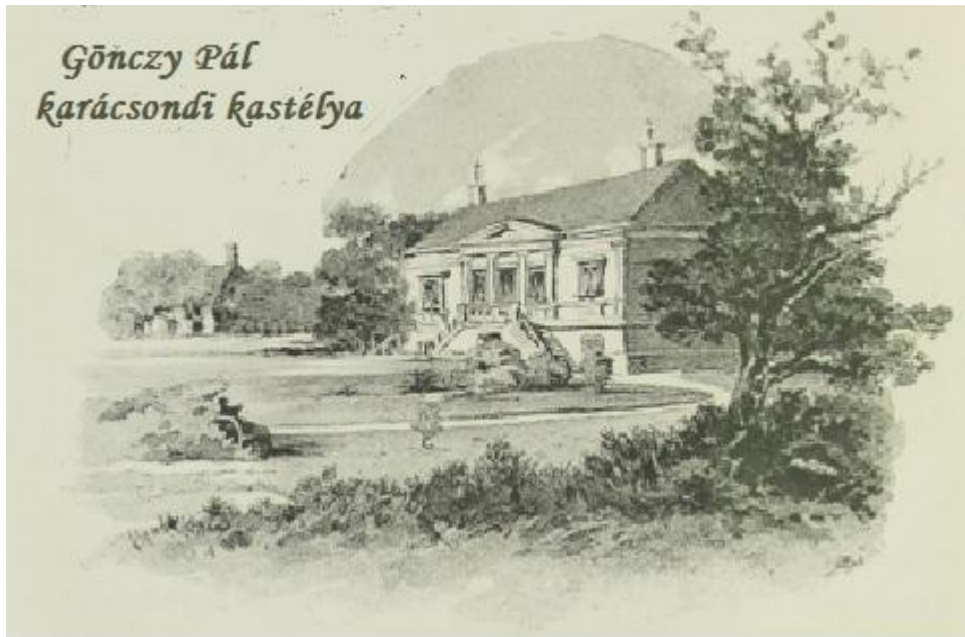

Karácsond

Karácsond, részben a Mátra lejtőin, részben már alföldi részen, Gyöngyöstől 10 km-re délkeleti irányban helyezkedik el. Lakosainak száma közel 3000 fő. Határában találunk szőlőművelésre, kertgazdálkodásra és mezőgazdasági művelésre is alkalmas területeket. Gönczy Pál Pestre költözése után itt vásárolt kisebb birtokot, amelyet fokozatosan gyarapított, ahogyan anyagi lehetőségei megengedték. Célja volt egy mintagazdaság kialakítása ezen a területen.(1) Gyakran hívta ide barátait, minisztériumi munkatársait, hogy bemutassa gazdaságát, és ismertesse a gazdálkodással kapcsolatos nézeteit. Igyekezett a környezet adta lehetőségeket a lehető legjobban kihasználni: a visontai határrészen volt a szőlőskertje, ahol híres borait termelte, amelyek még az uralkodó, Ferenc József asztalára is eljutottak. Többféle bort is készített és szigorú kezelési szabályt határozott meg borkészítéshez is. Híres volt a karácsondi-rizlingje, vagy a sauvignon bora. A település melletti birtokrészen volt faiskolája, gyümölcsöse, rózsakertje. Foglalkozott dohány- és takarmánytermesztéssel, állattenyésztéssel: volt tehenészete, kacsaszatatója, méhese.

A falubeliek dédszüleik elbeszélései alapján egy szigorú, de emberséges, minden szenvedélytől mentes józan életű ember képét őrzik, és nagyon büszkék rá, hogy ez a kivételes képességű ember jelentős szerepet játszott Karácsond életében. Gönczy Pál életének utolsó tíz évében tagja volt a település vezetőségének, birtokán a falubeliek dolgoztak, ami nemcsak megélhetést jelentett, hanem sokat is tanultak a gazdálkodás fortélyairól.(2) Karácsondi kastély 1880-ban készült el, és azután népes családjának kedves tartózkodási helye lett, nyaranta általában itt volt az egész család. Gönczy Pál 1888-ban nyugdíjba vonult, ezután ideje legnagyobb részét itt töltötte a karácsondi kastélyában, a halál is itt érte 1892. január 10-én. Halála után felesége a birtokon maradt, és Béla fia vezette a gazdaságot. Felesége halála után 1897-ben eladták birtokot és a kastélyt Mares Lászlónak. Ma már nincs meg az épület, és az egykori virágzó gazdaságból sem maradt semmi. Halálának 100. évfordulóján a település megemlékezett Gönczy Pálról, azóta utcanév is őrzi emlékét Karácsondon, és az általános iskola is felvette nevét.

2017. szeptemberében a Gönczy rokonsághoz tartozó Nyeső Ferencné nyugdíjas pedagógussal és férjével kirándulást tettünk Karácsondra. Juhász István, karácsondi helytörténész volt a vendéglátónk, ő a dédanyja elbeszéléseiből is őriz emlékeket Gönczy Pálról. Jártunk a Gönczy Pál iskolában is Karácsondon, és végigautóztunk a Gönczy Pál utcán, ami az egykori birtok határához vezet. Személyesen is meggyőződünk arról, hogy Karácsondon szeretettel és tisztelettel őrzik Gönczy Pál emlékét.

- (1) Juhász Imre: Gönczy Pál, a reformer pedagógus; Debrecen 1969.
- (2) Juhász István: Karácsond község évszázadai

Dr. Kovács Béláné
olvasóköri elnök